

Rikoksesta epäiltyjen kuulustelumenetelmät

Jasmin Kaunisto ja Minna Kumpuniemi
Oikeuspsykologian erikoistumiskoulutus 2017-2019
Kirjallinen tehtävä



SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	3
2	METODI	5
3	TULOKSET	5
3.1	EPÄILTYJEN KUULUSTELUT JA KUULUSTELUMENETELMIEN KEHITTYMINEN	5
3.2	KOGNITIIVINEN HAASTATELU	8
3.3	REID-TEKNIikka	10
3.4	SUE-MALLI	12
3.5	SCHARFF-TEKNIikka.....	13
3.6	PEACE-MALLI	15
4	DISKUSSION	16
5	LÄHTEET	19

1 JOHDANTO

Yhdysvaltalainen Brendan Dashin (*Making a Murderer*) oli 16-vuotias joutuessaan yhdessä sukulaismiehensä kanssa epäillyksi murhasta. Brendan on älyllisesti lievästi kehitysvammainen, mutta silti häntä kuulusteltiin tunteja ilman asianajajaa tai vanhempia. Pätkiä kuulusteluista näytetään Netflix-dokumenttisarjassa, laajemmin kuulustelunauhoihin voi tutustua YouTubessa. Poliisien käyttämät kuulustelumenetelmät eivät kestä päivänvaloa. Brendanin kertoessa oman versionsa tapahtumista, tutkijat käskevät häntä lopettamaan valehtelun, kertovat tietävänsä totuuden ja vakuuttavat pojalle lukuisia kertoja, että he ovat Brendanin puolella ja antavat hänen olla, kunhan poika vain kertoo mitä todellisuudessa tapahtui: ”Stop lying”, ”We have the evidence”, ”You won’t be in trouble”, ”We’ll help”. Jossain vaiheessa tutkijat vetoavat poikaan kysymällä, mitähän äitikin sanoisi jos tietäisi pojan täällä valehtelevan. Painostamisen lisäksi kysymykset, äänenpainot ja koko vuorovai-
kutustilanne ovat äärimmäisen johdattelevia. Sitä mukaa, kun hänen vastauksensa ei kuulustelijoille kelpaa, poika lähtee lopulta keksimään hyvin väkivaltaista ja raakaa tarinaa kuulustelijoiden syöttämien vihjeiden perustella. Poika kysyy samalla, josko hän kohta pääsisi takaisin iltapäiväksi kouluun projektin pariin. Brendan tuomittiin raiskauksesta ja murhasta elinkautiseen vankeuteen.

Rikoksesta epäiltyjen kuulustelu¹ vaatii ammattitaitoa. Käytännön työ, erilaisten kuultavien kohtaaminen sekä onnistumiset ja epäonnistumiset opettavat paljon. Oikeuspsykologinen tutkimus kuitenkin tarjoaa tämän ohkeen myös tieteellistä tutkimustietoa siitä, millaisia tutkittuja menetelmiä epäiltyjen kuulusteluissa olisi hyödyllistä soveltaa. Aina tämä tieteellinen tieto ei tavoita rikostutkijoita. Rikostutkijan kiireisessä arjessa perehtyminen ulkomaisiin tieteellisiin julkaisuihin, menetelmien itsenäinen sisäistäminen sekä kirjallinen aikaa vievä suunnitteleminen saattavat tuntua työläältä. Aika- ja juttupaineessa rikostutkijat usein karsivat kuulustelujen suunnittelusta, kontaktin ja yhteistyösuhteen rakentamisesta tai esitietoihin perehtymisestä. Käytännössä näemme työssämme usein kuulusteluita, joissa tunnustusta kysytään suoraan tai näytön käyttöä ei suunnitella strategisesti, vaan se paljastetaan epäillylle jo heti aluksi. Tämä arkinen havainto todentuu myös tieteellisen tutkimuksen perusteella, sillä useiden tutkimusten mukaan poliisit tyypillisesti kysyvät kuulusteluissa johdattelevia kysymyksiä, puhuvat itse enemmän kuin kuulusteltavat ja aloittavat kuulusteluita kertomalla mitä näyttöä epäillyn syyllisyydestä on löytenyt (Howit, 2015; Hartwig, Granhag, Strömwall & Kronkvist, 2006; Leo, 1996). Taustalla ovat todennäköisimmin poliisien koulutukseen ja resursointiin liittyvät seikat.

¹ Suomessa käytetään vaihdellen termejä kuulustelu, kuuleminen, puhuttelu, puhuttaminen ja haastattelu. Käsitteillä on jonkin verran käytännön eroja poliisitoiminnassa. Tässä tutkimuskatsauksessa käytetään termejä kuulustelu sekä haastattelu ja niillä tarkoitetaan poliisin suorittamaa rikoksesta epäillyn henkilön kuulustelua. Kuulustelu-termi on yleisesti käytössä Suomessa, eikä sillä tarkoiteta mitään erityistä painostavaa menetelmää.

Suomalaisessa Poliisiammattikorkeakoulussa poliisin perustutkinnossa on työtehtävän merkitykseen nähden verrattain vähän kuulusteluopetusta eikä tiettyjen menetelmien käyttöön systemaattisesti kouluteta. Ruotsissa tilanne on vuonna 2013 tehdyn selvityksen mukaan vastaavanlainen, eikä poliiseilla ole käytössään minkäänlaisia kansallisia malleja kuulusteluiden suorittamiseen tai kuulustelutaitojen opetukseen. Tilanteen korjaamiseksi on suositeltu muutoksia. (Granhag, Stömwall & Montecinos, 2013.) Niin ikään Norjassa poliisien kuulusteluopetus ja kuulustelumenetelmien tuntemus olivat vähäisiä ja kuulustelutaitoja hankittiin vasta oman työkokemuksen kautta ja kokeneempien kollegoiden ohjauksessa. Koska haastatteleminen, kuulusteleminen ja tiedon kerääminen ovat poliisin tärkeimpiä jokapäiväisiä työkaluja, Norja päätyikin mittaviin uudistuksiin poliisien kuulusteluopetuksen kehittämiseksi. (Mykhailov 2018; Granhag ym, 2013.)

Kansainvälisesti poliisin työhön liittyvää psykologista tutkimusta on julkaistu paljon, ja psykologian soveltamisesta rikoskontekstiin on omat tieteelliset lehtensä ja kansainväliset kongressinsa. Kokonaisuudessaan oikeuspsykologia on verrattain nuori sovellusala, mutta tällä hetkellä jo Suomessakin havaittavissa käytännön tarve poliisityön psykologialle. Psykologian soveltaminen näkyy psykologien käyttönä esimerkiksi uhkaavien henkilöiden arvioinnissa, lasten haastateltavuuden tai kertomusten luotettavuuden arvioinnissa, kehitysvammaisten aikuisten kuulustelemissa, epäiltyjen kuulusteluiden suunnittelussa sekä erilaisissa konsultatiivisissa kysymyksissä. Psykologeilla, erityisesti oikeuspsykologiaan perehtyneillä psykologeilla, on koulutuksensa pohjalta erinomaiset valmiudet vastata useisiin rikostutkinnan kannalta keskeisiin kysymyksiin, joita voivat olla esimerkiksi ihmisen käyttäytymiseen, vuorovaikutukseen, valehteluun, muistiin tai havaintoihin liittyvät seikat. Psykologien osaamista hyödynnetäänkin poliisitoiminnassa maailmalla (esim. Britanniassa, Hollannissa ja Norjassa) huomattavan paljon enemmän kuin meillä Suomessa. Psykologit poliisitoiminnan osana ovat maassamme vasta alkutaipaleella, mutta suotuisaa kehitystä on nähtävillä. Psykologien ammattitaidolle olisi käyttöä niin rikosten ennaltaehkäisyyn kuin rikostutkintaan liittyen. Rikosasian selvittämiseen tähtäävissä kuulusteluissa oleellisia ovat monet psykologiset tekijät, kuten miten kuulusteltava ajattelee, motivoituu ja reagoi, ja kuinka kuulustelija tähän kaikkeen voi vaikuttaa. Tässä katsauksessa rikoksesta epäiltyjen kuulustelutekniikoita tarkastellaan psykologisen tutkimuksen näkökulmasta.

Katsauksessamme olemme perehtyneet epäiltyjen kuulusteluita koskeviin tieteellisiin julkaisuihin. Tavoitteena on ollut kirjallisuushakujen avulla löytää keskeiset tutkitut kuulustelumenetelmät, esitellä niitä koskevia tutkimustuloksia ja tätä kautta arvioida menetelmien käyttöarvoa poliisin työssä.

2 METODI

Tutkimusmetodina katsauksessa on kirjallisuushaku, jonka perusteella on pyritty kokoamaan aiheeseen liittyvä keskeinen tutkimusnäyttö. Tietokannoista käytössä olivat PsycARTICLES, EBSCO ja Scopus sekä Elsevier.

Tarkastelun kohteeksi valittiin kaikkein tutkituimpia epäiltyjen kuulusteluiden menetelmiä: Cognitive Interview (CI), Strategic use of Evidence (SUE), PEACE, Scharff ja Reid. Löydettävissä olevan tutkimustiedon määrä vaihteli kuulustelumenetelmien välillä huomattavasti siten, että esimerkiksi kognitiivisesta haastattelusta tieteellistä tutkimusta oli tehty runsaasti kun taas Reid-tekniikkaa koskevat tieteelliset julkaisut olivat vähäisiä, korvautuen lähinnä markkinointityyppisellä informaatiolla. Myös Scharff-menetelmästä oli löydettävissä tutkittua tietoa niukasti. Menetelmiin perehtymisen ohella kirjallisuushakua on tehty alan merkittävien tutkijoiden nimillä, mm. Ronald Fisher, Maria Hartwig, Pär-Anders Granhag, Aldert Vrij ja Gisli Gudjonsson.

3 TULOKSET

3.1 Epäiltyjen kuulustelut ja kuulustelumenetelmien kehittyminen

Kuulustelun päämäärä on Evansin ym. (2010) mukaan tuottaa luotettavaa informaatiota. Jotta luotettavan tiedon tuottaminen mahdollistuisi, Vrijn, Meissnerin, Fisherin ja Kleinmanin (2017) mukaan kuulustelujen strategiset tavoitteet voidaan jaotella kolmeen: 1) kuulusteltava tulisi saada yhteistyöhön, 2) muistiinpalauttaminen tulisi olla virheetöntä ja tarkkaa ja 3) epätosien kertomusten tunnistaminen tulisi mahdollistua. Kuulustelumenetelmät tulisi näin ollen valita niin, että tavoitteet toteutuisivat (Vrij ym. 2017). Edellä mainittujen tavoitteiden saavuttaminen epäiltyjen kuulusteluissa ei kuitenkaan ole yksinkertaista. Niihin vaikuttavat sekä kuulustelijaan että kuulusteltavaan liittyvät lakiin perustuvat rajoitukset ja heidän henkilökohtaiset ominaisuutensa. Luotettavan tiedon saamisen edellytyksenä on kuitenkin ennen kaikkea kuulustelijan ja kuulusteltavan välille muodostunut vuorovaikutus, johon vaikuttaa ratkaisevasti kuulustelijan osaaminen ja ammattitaito.

Anders Breivikin tapauksessa päätutkijana toiminut poliisi Asbjörn Rachlew tuo esille Mykhailovin (2018) haastattelussa, kuinka tunnustamiskeskeistä poliisin kuulustelutyö on joka puolella maailmaa. Rachlew kuvailee sen kumpuavan ihmismielen normaalista toiminnasta; me haemme automaattisesti ympäristöstä sitä informaatiota, mikä vahvistaa käsitystämme asioista. Poliisit ovat työnsä erityislaatuisuuden vuoksi muutoinkin alttiita muodostamaan tiedostamattomia stereotyyppioita ja ennakkokäsityksiä ihmisistä ja tapahtumista (Howitt, 2015), joka edelleen ohjaa myös kuulustelukäyttäytymistä. Rachlewin mukaan poliisit myös luonnostaan ajattelevat, että heidän perustyönsä on saada epäilty tunnustamaan. Lisäksi oikeusjärjestelmä ajaa Rachlewin nä-

kemyksen mukaan poliisia ajattelemaan kapeasti nostamalla tunnustukset keskeiseen rooliin. (Mykhailov, 2018.)

Eriyistä epäiltyjen kuulustelussa suhteessa muihin kuultaviin (asianomistajat, todistajat) on heidän mahdollisesti vahva lähtökohtainen valehtelumotiivinsa. Epäilyllä on eettisesti ja juridisesti (ETL 4:3) oikeus olla edesauttamatta itseään koskevan rikostapahtuman selviämistä ja mahdollisesti halu valehdella ja vastata kuulustelun kysymyksiin tuottaen paikkaansapitämätöntä informaatiota (Kortesalmi, Springare & Rantaeskola, 2014). Tästä syystä moni kuulustelumenetelmä keskittyy nimenomaan valehtelun mahdollisuuksien minimoimiseen tai valehtelun esille saamiseen. Valehtelua on tutkittu paljon ja sen tunnistamiseen pyritty usein passiivisesti: esimerkiksi tarkastelemalla epäillyn kertomusta, kasvoniilmeitä tai muuta non-verbaalia viestintää (esim. Bond & DePaulo, 2008, 2006). Tässä katsauksessa esillä olevat kuulustelumenetelmät nostavat kuitenkin kuulustelemaan poliisin itsensä aktiiviseen rooliin: kuulustelija ei ole pelkkä havainnoija tai reaktioiden tarkkailija, vaan fokus on observoinnin sijaan kuulustelumenetelmässä. Valehtelusta kiinnijääminen ja merkittävät ristiriidat eivät tarjoutu kuulustelijalle itsestään, vaan kuulustelijalla on näissä malleissa tavoitteena itse rakentaa kuulustelun kulku sellaiseksi, että totuudenmukainen ja valheellinen kerronta olisi mahdollista erottaa toisistaan. (Hartwig, Granhag, Strömwall & Kronkvist, 2006.) Valehtelulle spesifiä käyttäytymispiirrettä ei ole tutkitusti löytynyt, joten kuulusteltavan ulkoisen tarkkailun sijaan tulisi keskittyä kuulusteltavan kognitiiviseen haastamiseen valehtelun tunnistamiseksi kielellisten vihjeiden, kuten lipsahdusten ja ristiriitojen, kautta (Howit, 2015; Granhag & Hartwig, 2015).

Kuulustelumenetelmien käyttö edellyttää sitä, että epäilty suostuu kommunikoimaan poliisin kanssa. Perusolettamuksena onkin, että epäilty ainakin jossain määrin vastaa kysymyksiin, jotta häneen on mahdollista soveltaa erilaisia kuulustelustrategioita. Näin ei kuitenkaan aina ole, ja tällöin useiden menetelmien käyttömahdollisuus rajautuu pois. Epäillyn totaalinen vaikeneminen kuulustelutilanteessa on valitettavan suuri ja joskus ylitsepääsemätönkin haaste. Menetelmistä lähinnä motivoivan haastattelun (ks. esim. Miller & Rollnick, 2002; Rollnick & Miller, 1995) elementit voivat olla tällaisissa tilanteissa käyttökelpoisia.

Historia, valitettavasti länsimaihin kohdistuneen terrorismin myötä myös lähihistoria, on osoittanut, että kuulusteltavan puhumattomuutta vastaan on otettu käyttöön kovia ja julmia kuulustelumenetelmiä. 9/11-terrorisiskujen jälkeen Yhdysvalloissa CIA alkoi kouluttaa sotilaitaan SERE-tekniikalla (Survival, Evasion, Resistance, Escape), jonka kehittälyssä ja sotilaiden kouluttamisessa mukana olivat myös psykologit James Mitchell ja Bruce Jessen. SERE-tekniikan tarkoituksena on koulua sotilaat kestämään paremmin mahdollista kiduttamista sotavangiksi joutuessaan altistamalla heidät kontrolloiduissa oloissa erilaisille kidutusmuodoille. Psykologit CIA:n

johdolla alkoivat kuitenkin lopulta käyttää tekniikkaa uuteen tarkoitukseen, terroristiepäiltyjen kuulusteleminen, josta puhutaan termillä ”enhanced interrogation techniques” (ankara, tehostettu kuulustelumenetelmä). (Jens, 2017; Vrij ym. 2017; ks myös Committee of Armed Services, 2008.) Eettisen kritiikin ohella useissa tutkimuksissa on osoitettu tällaisten menetelmien olevan tehottomia yhteistyön, muistin toiminnan sekä valheiden tunnistamisen ongelmien vuoksi (Vrij ym 2017).

Ankaria kuulustelutekniikoita, eli tietynlaista fyysistä ja psyykkistä kidutusta käytettiin laajasti USA:ssa poliisi-toiminnassa vielä 1930-1940 luvuilla. Oikeuslaitosreformin myötä ne alkoivat syrjäytyä syyttävillä lähestymistavoilla (Accusatorial approaches), kuten *Reid-tekniikalla*. Syyttävät menetelmät katsotaan psykologiseksi manipulaatioksi. (Vrij ym. 2017 viittaa Leo 2008.) Vaikka tutkimustietoa toimivista kuulustelutaktiikoista on kertynyt Robertsien (2012, viittaa Baldwin 1992) mukaan jo 1930–50-luvuilta lähtien, tunnustusta kiskovia manipulaatiivisia ja uhkaan perustuvia lähestymistapoja on käytetty yleisesti tiedustelutoiminnan lisäksi myös poliisitoiminnassa länsimaissakin vielä 90-luvulla. Epäsuotuisissa kuulustelumenetelmissä käytetään useita epäeettisiä taktiikoita, jotka asettavat kuulusteltavat alttiiksi erilaisille riskeille. Tutkimuskirjallisuudessa korostetaan varsinkin syyttömien henkilöiden tekemiä vääriä tunnustuksia, joiden riski kasvaa mm. pitkien kuulustelusessioiden, väriiden todisteiden esittämisen tai rikoksen minimoimisen (kuulustelija pyrkii tuomaan esiin asioita, jotka moraalisesti oikeuttaisi rikoksen) seurauksena. Jotkut kuulustelutaktiikat lisäävät väriiden tunnustusten riskiä jopa sellaisten ihmisten kohdalla, jotka eivät erityisesti ole alttiita manipuloinnille. (Kassin ym. 2010.)

Yhteisymmärrykseen ja informaation keräämiseen (rapport-based & information-gathering approach) perustuvat kuulustelumallit kehitettiin Isossa-Britanniassa 1980–1990-luvuilla lukuisissa kuulusteluissa esiin tulleiden ongelmien vuoksi. Tarkoituksena oli vähentää psykologisesti manipulaatiivisia kuulustelutaktiikoita. Tuolloin yhdessä psykologien kanssa kehitettiin *PEACE-malli*, jonka päämääränä on faktojen etsiminen, ei niinkään tunnustuksen saaminen. (Kassin, Appleby & Torkildson 2010; Vrij ym. 2017.) *Kognitiivisen haastattelun* kehittäjiä ovat niin ikään psykologit, jotka kehittivät 80–90-luvuilla poliisi- ja oikeusalan ammattilaisten pyynnöistä metodin, jonka tavoitteena oli parantaa silminnäkijöiden haastatteluja (Memon, Meissner & Fraser, 2010). Tutkimusten mukaan haastatteluissa oli lukuisia puutteita, kuten jatkuvia keskeytyksiä sekä suljettuja, lyhyisiin vastauksiin johtavien kysymysten käyttöä (Howitt, 2015). Kognitiivinen haastattelu havaittiin tehokkaaksi keinoksi siitä näkökulmasta, miten muistista saataisiin parhaiten tuotettua virheetöntä ja laajaa tietoa (Memon ym. 2010). Valehtelua taas voidaan Vrijn ym. (2017) mukaan parhaiten tunnistaa sellaisilla informaation keräämiseen perustuvilla lähestymistavoilla, jotka tekevät valehtelusta vaikeaa. Tausta-ajatuksena on niin kutsuttu Cognitive load -hypoteesi, jonka mukaan valehtelu on todenpuhumista vaikeampaa. Tiedonkäsittelyn kuormittavuutta tulisikin kuulusteluissa nostaa edelleen vaativilla ja yllättävillä kysymyksillä, mikä altistaa kuulustelta-

va virheille ja epäjohtonmukaisuuksille ja hankaloittaa vastausten keksimistä. (Vrij, 2015.) Yksi tämänkaltainen lupaava malli on tutkimusten mukaan *SUE-tekniikka (Strategic Use of Evidence)* (Granhag & Hartwig, 2015). Psykologisiin kysymyksiin vahvasti nivoutuvan menetelmän, *Scharff-tekniikan*, kehitti puolestaan Saksan ilmapuimissa toisessa maailmansodassa työskennellyt humanina ja epätavanomaisena kuulustelijana tunnettu Hanns Scharff. Tämän tekniikan ydin on kuulusteltavan näkökulmasta ajatteleva. (Oleszkiewichz, Granhag, Montecinos, 2014.)

3.2 Kognitiivinen haastattelu

Kognitiivinen haastattelu on eniten tutkittu yksittäinen haastattelumenetelmä. Se perustuu tieteelliseen tietoon muistin toiminnasta sekä vuorovaikutustilanteen vaikutuksesta kerrontaan. Kognitiivinen haastattelu sisältää useita muistista palauttamiseen sekä keskusteluun liittyviä tekniikoita, joiden tarkoituksena on mahdollisimman laaja informaation määrä, mitä haastateltavan on mahdollista muistaa. (Memon ym. 2010.) Kognitiivinen haastattelu perustuu yhteistyöhön, jossa haastateltava ymmärtää hänellä olevan muistissaan tärkeää informaatiota ja hänelle tarjotaan vapaus kertoa siitä (Vrij, ym. 2017). Käytännössä haastateltavan tulisi muodostaa tapahtumakuvaukset oma-aloitteisesti sen sijaan, että hän vastailisi vastausta kapeuttaviin haastattelijan kysymyksiin.

Psykologien Geiselmanin ja Fisherin 1984 julkaisema alkuperäinen haastattelumenetelmä sisälsi Memonin ym. (2010) ja Howittin (2015) mukaan neljä muistista palauttamisen tekniikkaa:

Haastateltavaa pyydetään

- 1) Luomaan uudelleen mielessään tapahtumaan liittyvän fyysisen ja henkilökohtaisen kontekstin. Heitä voidaan pyytää esimerkiksi keskittymään aisteihinsa.
- 2) Kertomaan kaikki, mitä muistaa, vaikka muistaisikin sen vain osittain tai hänen muistamansa asiat tuntuisivat epärelevantilta.
- 3) Kertomaan tapahtumista omasta, mutta myös muiden ihmisten näkökulmista.
- 4) Kertomaan tapahtumista eri aikajärjestyksissä, kuten alusta lähtien, lopusta alkuun tai esimerkiksi keskikohdasta lähtien.

Fisher ja Geiselmanin 1992 julkaisema kehitellympi versio ECI (Enhanced Cognitive Interview) sisältää haastattelijan ja haastateltavan väliseen yhteisymmärrykseen ja tehokkaaseen ja toimivaan kommunikointiin liittyviä parannuksia. Ytimenä parannellussa versiossa on haastateltavakeskeisyys; haastateltavan tulisi saada itse

kontrolloida kertomaansa ilman haastattelijan keskeyttämisiä, ja haastattelijan tehtävänä on aktiivinen kuunteleminen. Aluksi haastattelijan tulee luoda kontaktia ja yhteisymmärrystä haastattelun tavoitteista. Seuraavaksi haastateltavaa pyydetään luomaan tilanteen konteksti uudelleen mielessään ja kertomaan vapaasti tapahtumista ajan kanssa. Tässä vaiheessa haastattelija muistuttaa haastateltavaa kertomaan kaikki mitä muistaa, ja pyytää lisäksi, ettei haastateltava arvaisi tai keksisi asioita, vaan ilmaisisi, mikäli ei jotakin muista. Haastateltava pyydetään tarvittaessa kertomaan lisää käyttämällä pelkästään avoimia kysymyksiä. Vapaan kerronnan jälkeen haastattelija kysyy yksityiskohdista eri näkökulmista pyytämällä keskittymään mielensisäisiin kuviin tapahtumien yksityiskohdista (focused memory techniques). (Memon, ym. 2010; Howitt, 2015.)

Kognitiivista haastattelua on Memonin ym. (2010) meta-analyysin mukaan sovellettu monenlaisiin tilanteisiin, missä on tärkeä saada tietoa haastateltavien tarkoista muistikuvista ja siitä on tehty erilaisia muunneltuja versioita eri tarkoituksiin, kuten lapsille sopivaksi. Tutkimustietoa löytyy hyvin vähän siitä, miten menetelmä toimii sellaisenaan rikoksesta epäiltyjen kuulustelemissa. Koska kognitiivisen haastattelun onnistuminen on riippuvainen kuulusteltavan yhteistyöhalusta (Vrij 2017), Howittin (2015) mukaan sitä ei suositella käytettäväksi epäiltyjen tai yhteistyövastaisten todistajien kanssa. Toisaalta on muistettava, että joskus myös epäillyt ovat yhteistyössä ja haluavat selvittää tapahtumat rehellisesti. Kognitiivisessa haastattelussa on myös elementtejä, joita on sovellettu esim. PEACE-mallissa (alla enemmän) ja valheiden tunnistamisessa.

Geiselman (2012) on muokannut menetelmää epäillyille sopivaksi ajatuksenaan helpottaa valehtelun tunnistamista (Cognitive Interview for suspects, CIS). CIS:n periaatteena on pyrkiä saamaan mahdollisimman paljon tietoa epäillyltä niin, että hänen tarinaansa kyseenalaistetaan vasta lopuksi. CIS sisältää kaksi tekniikkaa, joiden tarkoituksena on yllätyksellisesti selvittää epäillyltä jotakin yksityiskohtaa.

Aluksi epäilty kertoo tapahtumista avoimesti omin sanoin, jonka jälkeen häntä pyydetään *piirtämään* tapahtumia (1). Sitten hänelle esitetään asiasta avoimia kysymyksiä, jonka jälkeen häntä pyydetään kertomaan tapahtumat *päinvastaisessa järjestyksessä* (2). Vasta tämän jälkeen haastattelija voi ottaa esille esimerkiksi kertomuksen ristiriitaisuudet. Geiselmanin tutkimuksessa selvisi, ettei valheellisen tarinan tunnistaminen ollut juuri mahdollista avoimen kerronnan vaiheessa, mutta seuraavissa CIS:n vaiheissa haastattelija kykeni selvästi paremmin erottelemaan todenmukaiset ja valheelliset kertomukset toisistaan. (Geiselman 2012.) Muuta tutkimusta CIS-menetelmään liittyen on tehty hyvin vähän.

Kognitiivinen haastattelu on todettu toimivaksi lukuisissa tutkimuksissa ympäri maailmaa. Sitä on tutkittu erityyppisillä todistajilla, tapahtumilla ja tapahtuma-ajoilla. Se on lisäksi todettu erityisen toimivaksi monimutkaisten tapahtumien selvittämisessä. (Paulo, Albuquerque & Bull, 2013.) Memonin ym. (2010) meta-analyysin mu-

kaan verrattaessa kontrollihaastatteluihin kognitiivisen haastattelun käyttö lisäsi merkittävästi todenmukaisten yksityiskohtien määrää, ja vähemmän, mutta silti merkittävästi, myös vääriä yksityiskohtia. Tästä huolimatta tutkimukset osoittavat sen tuottavan tyypilliseen poliisikuulusteluun verrattuna enemmän rikostutkinnan kannalta merkityksellistä ja laadukasta tietoa. Jonkin verran tutkimustietoa on myös kognitiiviseen haastatteluun kuuluvien elementtien onnistuneesta hyödyntämisestä vastahakoisten kuulusteltavien kanssa. (Howitt, 2015; Memon, 2010; Vrij ym. 2017; Pakkanen, 2018a).

3.3 Reid-tekniikka

Reid-tekniikka opettaa kuulustelijan hakemaan tunnustusta ja tämä onkin kuulustelun päätavoite. Epäilylle esitetään monenlaista harhaanjohtavaa tietoa, jonka avulla hänet saadaan uskomaan, että poliisilla on vahvaa näyttöä hänen syyllisyydestään. Tekniikkaan kuuluukin hyvin vahva syyllisyysolettama. Olettamusta syyllisyydestä ilmentävät kuulustelijan suorien ilmaisujen ohella myös kysymykset, joihin olettamus huomaamatta sisältyy. (Inbau, Reid, Buckley & Jane, 2013; Gudjonsson & Pearse, 2011.)

Reid jakaantuu yhdeksään vaiheeseen (mm. Inbau, Reid, Buckley & Jane, 2013; Inbau, Reid, Buckley 1986; John. E. Reid Associates, 2018):

1. Kuulustelu aloitetaan voimakkaalla vastakkainasettelulla, jossa epäilylle esitetään joko keksittyä tai todenmukaista näyttöä hänen syyllisyydestään.
2. Epäilty laitetaan pohtimaan ymmärrettäviä syitä ja selityksiä sille, miksi hän päätyi tekoon.
3. Kiistäminen pyritään estämään monin tavoin, esimerkiksi keskeyttämällä, koska jatkuva kiistäminen heikentää tunnustuksen saamisen mahdollisuuksia.
4. Epäilty alkaa tuottaa väitteitä siitä, ettei voi olla syyllinen. Kuulustelijan täytyy myötäillä epäillyn vastaväitteitä ("En edes omista sellaista takkia", "Miksi varastaisin työpaikaltani") ja tukea epäillyn mahdollisuutta olla vilpittömä.
5. Jotta epäilty ei keskittyisi mahdolliseen tulevaan rangaistukseen, hänen huomiotaan kohdennetaan kuulustelijaan esimerkiksi pehmeällä puheäänellä, kutsumalla etunimellä ja tulemalla fyysisesti tavanomaista lähemmäs.
6. Kuulustelija ilmentää epäilylle, ettei ole uskonut tämän vastaväitteitä, jolloin epäilty saattaa ilmaista tunteensa itkemällä tai kehonkielen kautta (hartioiden lysähtäminen, pään painaminen alas). Kuulustelija vastaa reaktioihin sympatialla ja puhuen rikoksesta ymmärrettävään sävyyn.

7. Kuulustelija kysyy epäillyltä vaihtoehtoisen kysymyksen, joista kumpikin vaihtoehto tukee syyllisyyttä, esimerkiksi ”Oliko tämä pelkkä päähänpisto vai harkitsitko asiaa?” Vastauksessaan epäilty ottaa huomatta ensimmäisen askeleen kohti teon myöntämistä.
8. Kuulustelija tukee myöntämistä ja pyrkii kysymyksillään saamaan epäillyn tuottamaan teon kannalta keskeisiä yksityiskohtia.
9. Tunnustus kootaan kirjalliseen muotoon siten, että kuulustelija kertaa kuulustelun aikana selvinneitä keskeisiä seikkoja ja kysyy tarvittavia lisäkysymyksiä.

Reid-kuulustelun kolmena keskeisimpänä elementtinä ovat eristäminen, joka herättää epäilyssä ahdistusta ja epävarmuutta, voimakas konfrontointi syyllisyydestä sekä tunnustuksen saaminen luottamuksen ja ymmärtämisen avulla (Gudjonsson & Pearse, 2011).

Reid on hyvin markkinoitu, laajalti koulutettava ja rekisteröity menetelmä, josta lupailaan esimerkiksi Reid Institutionin nettisivuilla rikostutkijoille erinomaista kykyä ”tunnistaa syylliset syyttömistä”. Koulutuksen ovat saaneet sadattuhannet rikostutkijat Euroopassa, Yhdysvalloissa ja Kanadassa (Buckley, 2012). Menetelmää onkin kritisoitu tämänkaltaisista väärin uskomusten synnyttämisestä poliiseille. Kuulustelijan vahvat ennakkoletukset saattavat johtaa hänet pitämään varmana epäillyn syyllisyyttä. Useissa tutkimuksissa (mm. Kassin ym. 2008; Kassin & Gudjonsson, 2004) on havaittu, että Reid-tekniikan käyttö ajaa kuulusteltavia herkästi väärin tunnustuksiin. Reid-menetelmällä kuulustelluista epäilyistä jopa 80 prosenttia tunnustaa tehneensä rikoksen, mutta niin tieteellisissä tutkimuksissa kuin poliisityön arjessakin on havaittu, että merkittävä osa näistä on vääriä tunnustuksia (Kozinski, 2017). Tätä voidaankin pitää sellaisena merkittävänä riskitekijänä, mikä vähentää Reid-tekniikan suositeltavuutta. Inhimillisten riskitekijöiden ohella Reid-tekniikan käyttöarvo on myös juridisessa mielessä heikko. Suomessa lainsäädännön puitteissa Reid on hyvin kyseenalainen, sillä epäillyille ei tulisi esitutkintalain (ETL 7:5) mukaan esittää paikkaansapitämättömiä väitteitä tai valehdella todisteista.

Reid-tekniikka on aiemmin ollut vallitseva epäiltyjen kuulustelumenetelmä Amerikassa ja Kanadassa. Tällä hetkellä sen käytöstä kuitenkin ollaan luopumassa. Suosion hiipumiseen ovat johtaneet poliisien kielteiset kokemukset esitutkinnan harhautumisesta väärin tunnustusten vuoksi, eettisesti erittäin kyseenalaiset Reid-kuulustelut Guantanamon vankileirillä sekä useat kriittiset tieteelliset julkaisut. (Kozinski, 2017; Hager, 2017)

3.4 SUE-malli

Strategic Use of Evidence (SUE) -malli keskittyy nimensä mukaisesti siihen, miten ja mitä kuulustelija paljastaa epäillylle poliisin keräämästä näytöstä. Näyttöä käytetään strategisesti siten, että kuulustelija suunnittelee etukäteen missä kohtaa mitäkään tietoa paljastaa ja millä tavalla niistä epäillylle kertoo. Todisteita ei koskaan paljasteta heti aluksi. Pikemminkin esitetään tietoa olevan vain vähän ja kysytään epäiltyä sellaistaikin, mitä jo tiedetään. SUE-mallin lähtökohtana on se, että epäilty muodostaa ennen kuulusteluja ja niiden aikana käsityksen siitä, mitä poliisi tietää. Poliisilla on mahdollisuus vaikuttaa epäillyn käsityksiin, luuloihin ja olettamuksiin. Perusolettamus SUE-mallin taustalla on myös se, että epäilty pyrkii aina rakentamaan valheen yhteensopivaksi poliisin tietojen kanssa. Tästä tehdään epäillylle vaikea tehtävä jättämällä epäselväksi se, mitä kerätty näyttö on. (Granhag, Strömwall, Willen & Hartwig, 2013; Granhag, 2014.)



Yllä olevassa kuvassa havainnollistetaan epäillyn käyttäytymistä kuulustelutilanteessa. Epäillyllä on jonkinlainen käsitys todisteista. Käsityksensä pohjalta hän valitsee strategian kuulustelutilanteeseen ja tämä ohjaa hänen vastaustensa sisältöä. Poliisin pyrkimyksenä on päästä vaikuttamaan käyttäytymisketjun ensimmäiseen vaiheeseen ja tätä kautta kuulustelun lopputulokseen. Tavoitteena on käyttää loppuun epäillyn vaihtoehtoiset selitykset todisteille yksi kerrallaan, ja osoittaa niiden olevan keskenään ristiriitaisia. Epäilty jää kiinni valehtelusta ja ristiriitaisuuksista ja joutuu toistuvasti muuttamaan kertomustaan. Tämä puolestaan saattaa ajaa hänet umpikujaan ja tunnustukseen, tai vähintäänkin heikentää hänen uskottavuuttaan esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä (Granhag & Hartwig, 2015; Granhag, 2014).

Mallin käyttö edellyttää sitä, että jonkinlaista näyttöä todella on olemassa ennen kuulustelun suorittamista. Kysymyksiä esitetään kognitiivisen haastattelun periaatteita noudattaen ensin avoimesti ja laajaa kerrontaa pyytäen. Yksityiskohtaisempien ja suppeiden kysymysten aika on vasta kuulustelun lopussa. Kysymysmuotoiluihin kiinnitetään huomiota siten, että niissä ei paljasteta, mistä tieto on peräisin tai kuinka vahvaa näyttö on (esim. *”Minulla on käsitys, että olisit ollut pankin lähistöllä”* vrt *”Olen nähnyt valvontakameratallenteen, jossa*

seisot pankin edessä”.) Näin jätetään paremmin tilaa epäillyn ei-uskottaville ja ristiriitaisille selityksille. (Luke, Hartwig, Joseph, Brimbal, Chan, Dawson, Jordan, Donovan & Granhag, 2016.) Näytön esittäminen ryhmitellään eri kategorioihin. Kategorioita voidaan kuvata nelinkenttänä, jossa toisiaan risteävät suorat kuvaavat näytön lähteen heikkoutta/vahvuutta sekä näytön tarkkuutta/epätarkkuutta. Kuulustelijan kannattaa pohtia näytön esittämistarkkuutta, edetä näytön esittämisessä varovaisesti ja mukaillen sitä, mitä uskoo epäillyn luulevan poliisin todisteista. (Granhag, Strömwall, Willen & Hartwig, 2013.)

SUE-mallin toimivuutta on tutkittu (mm. Hartwig & Granhag, 2006; Tekin, Granhag, Strömwall, Mac, Vrij, & Hartwig, 2015; Luke ym, 2016; Sorochinski, Hartwig, Osborne, Wilkins, Marsh, Kazakov, & Granhag, 2014) muutamissa kymmenissä tieteellisissä tutkimuksissa. SUE:n käytöstä on laadittu myös meta-analyysi kattaen useita satoja kuulusteluita (Hartwig, Granhag, Luke, 2014). Malli on osoittautunut hyödylliseksi ja sen käyttöä voidaan suositella. SUE:n käyttöön koulutetut henkilöt saavat huomattavasti todennäköisemmin (65-85%) selville todellisen rikoksesta epäillyn kuin sellaiset, joilla koulutusta menetelmään ei ollut (43-56%). SUE:n toimivuus näyttäisi perustuvan juurikin nimensä mukaisesti näytön esille tuomiseen oikealla hetkellä ja tavalla: riittävän myöhään ja siten, ettei epäillylle syntynyt kokonaiskuva poliisin tiedoista eikä siitä mistä ne ovat peräisin. Tällöin epäillyt tarjosivat käsitystensä pohjalta uutta tietoa sekä antoivat todisteiden vastaisia selityksiä. Menetelmää tuntemattomat poliisit puolestaan sortuivat paljastamaan näytön epäsuotuisasti ja varhaisemmassa vaiheessa. SUE-mallin käyttöä voisi kuvailla myös tehokkaaksi, sillä jo lyhyt kolmen tunnin koulutus näyttää antavan merkittäviä tuloksia kuulusteluissa onnistumisen suhteen. (Hartwig & Granhag, 2006; Luke ym., 2016; Tekin ym, 2015.) Malli vaikuttaisi olevan käyttökelpoinen myös silloin, vaikka epäilty olisi tietoinen siitä (Luke, Hartwig, Shamash, Granhag, 2016).

3.5 Scharff-tekniikka

Scharff-tekniikan ydin on ottaa kuulusteltavan näkökulma (perspective-taking). Tarkoituksena on tunnistaa ja ymmärtää, mitä vastakuulustelustrategioita (counter interrogation strategies) kuulusteltava käyttää kuulustelusta selviytyäkseen. Kuulusteltavan vastastrategioita on tunnistettu kolme: kuulusteltava 1) päättää olla kertomatta kovinkaan paljon, 2) päättää ottaa selville, mitä kuulustelija on vailla, jonka jälkeen hän varmistaa, ettei kerro näitä asioita tai 3) ajattelee, että on turhaa kieltää tai olla kertomatta kuulusteltavalle asioita, jotka kuulustelija jo tietää. Kuulusteltava muodostaa hypoteesin siitä, mitä ja kuinka paljon tietoa poliisi jo tietää ja tämä vaikuttaa hänen valitsemaansa vastastrategiaan ja sitä kautta tietoon, minkä kuulusteltava päättää paljastaa. (Granhag, Kleinman, Oleszkiewichz, 2016.)

Kuulustelijan taktiikoita on neljä (Oleszkiewichz ym.,2014; Pakkanen, 2018b)

- 1) Ystävällinen lähestyminen
- 2) Informaation antamista ei painosteta
- 3) Luodaan illuusio siitä, että kuulustelija tietää jo kaiken
- 4) Vahvistaminen/ei-vahvistaminen (confirmation/disconfirmation tactic), jossa kuultavaa pyydetään ottamaan väitteisiin kantaa ja uuden tiedon merkitystä vähätellään.

Oleszkiewichz ym. kuvailee menetelmän kehittäjän Hanns Scharffin toteuttaneen taktiikoita taitavasti ja jopa luovasti. Sen sijaan että hän olisi esittänyt suoria kysymyksiä, hän muun muassa kertoi kuulusteltaville yksityiskohtaisia kertomuksia tapahtumista, mikä antoi kuultavalle mahdollisuuden lisätä kertomukseen jotain tai korjata siinä esiintyviä virheitä. Lisäksi hän antoi ymmärtää, ettei kuulusteltavalla voinut olla tarjottavanaan enää mitään uutta tietoa. Neljännessä strategiassa hän esimerkiksi väitti systemaattisesti tietävänsä oikean vastauksen, mutta välillä esitti väitteen, mihin hänellä ei ollut oikeaa vastausta. (Oleszkiewichz ym. 2014.)

Scharff-tekniikan toimivuudesta on lähinnä subjektiivista tietoa. Sen käyttökelpoisuutta on tutkittu vähän ja pääosin tiedustelutiedon keräämisen näkökulmasta, johon tekniikka vaikuttaisi tutkijoiden mukaan soveltuvan hyvin. (Oleszkiewichz ym. 2014.) Oleszkiewichz ym. (2014) tutkivat laboratorio-oloissa Scharff-tekniikan toimivuutta tiedustelutiedon keräämisessä ja havaitsivat, että suhteessa verrokkimenetelmään (Direct Approach), Scharff-tekniikkaa käyttämällä kuulusteltavat paljastivat enemmän täsmällistä ja uutta tietoa. Lisäksi kuulusteltavat aliarvioivat sen, kuinka paljon informaatiota he lopulta haastattelutilanteissa paljastivat. Myöhemmissä tutkimuksissa saatiin samantyyppisiä tuloksia, myös toistuvissa kuulusteluissa (Oleszkiewichz, Granhag ja Kleinman 2017).

Granhag, Monteginos ja Oleszkiewichz (2013) pitävät Scharff-tekniikkaa eettisenä menetelmänä muun muassa siksi, ettei siinä tuoteta konkreettista valheellista tietoa haastateltavalle. Menetelmän yksi strategioista kuitenkin kehottaa johtamaan kuulusteltavaa harhaan, joka on Suomen lainsäädännön vuoksi ongelmallista. Muutoin Scharff sisältää samoja suositeltavia periaatteita (hyvä kontakti, painostamisen välttäminen) kuin muutkin informaation keräämiseen keskittyvät menetelmät. Oleszkiewichz ym. (2014) kuvailevat menetelmää lisäksi psykologisesti kehittyneeksi. Menetelmän käyttö vaikuttaisikin vaativan kuulustelijalta tietynlaista persoonallisuutta, taitoa ajatella toisen ihmisen näkökulmasta sekä kokemusta ja koulutusta, kenties myös psykologian alalta. Oleszkiewichz ym. (2017) ovat tutkimuksessaan todenneet, että kouluttaminen menetelmän käyttöön on mahdollista. Scharff-tekniikan opettelussa tärkeää on se, ettei kuulustelija pyri saamaan kuulusteltavalta tietoa erityisen innokkaasti.

3.6 PEACE-malli

Yhteistyöhön pyrkivä PEACE-malli on laajasti käytössä Britanniassa ja on sieltä levinnyt myös esimerkiksi Uuteen-Seelantiin ja Norjaan (Kassin ym. 2010). Kyseessä on laajempi menetelmien kokonaisuus, jossa on sovellettu eri kuulustelumallien hyviä puolia Ison-Britannian lainsäädäntöön sopivaksi. Tutkimuskirjallisuuden perusteella mallia pidetään hyvin toimivana ja sitä suositellaan käytettäväksi syyllisyysolettamaa ja vastakkainasettelua korostavien kuulustelumallien sijasta (Vrij, ym. 2017; Kassin, ym. 2010; Gudjonsson & Pearse, 2011). Kassinin ym. (2010) mukaan PEACE-mallissa haastattelijaa kannustetaan olemaan reilu ja ennakkoluuloton sekä tavoittelemaan luotettavaa, totuudenmukaista ja täsmällistä tietoa. Mallin ajatuksena on lisäksi ottaa huomioon joidenkin haastateltavien alttius väärin tunnustuksiin haavoittuvuuksiensa vuoksi. (Gudjonsson & Pearse, 2011 viittaa Shawyer, Milne & Bull, 2009).

PEACE-mallissa tulisi noudattaa viittä eri vaihetta (Vrij ym. 2017 viittaa Fisher & Geiselman 1992; Walsh & Bull 2010):

P = Preparation and planning. Ensimmäisessä valmistautumisen ja suunnittelun vaiheessa ennen haastattelua kuulustelija keskittyy todisteiden järjestelmiseen ja haastattelun suunnitteluun.

E = Engage and explain. Toisen vaiheen tarkoituksena on yhteisymmärrys ja kontaktin luominen. Kuulusteltavalle on lisäksi selitettävä haastattelun tarkoitus/päämäärä.

A = Account (account, clarify and challenge). Kolmannessa vaiheessa tarkoitus on saada kuulusteltava kuvaamaan tapahtumia avoimia kysymyksiä käyttäen. Mahdolliset ristiriitaisuudet selvitetään. Vrijn ym. (2017) mukaan yhteistyöhaluista kuulusteltavaa haastatellaan kognitiivisen haastattelun keinoin ja yhteistyöhalutonta "Conversation Management" -menetelmällä.

C = Closure. Kuulustelija tuo esiin yhteenvetona haastateltavan kertomuksen ja tarjoaa hänelle mahdollisuuden lisätä tai korjata kertomustaan. Mahdolliset ristiriitaisuudet kertomuksen ja todisteiden välillä tuodaan esille.

E = Evaluation. Kuulustelun jälkeen haastattelun vaikuttavuutta ja mahdollisen uuden haastattelun tarvetta tulisi arvioida (Walsh & Bull, 2010).

PEACE-mallia on tutkittu havainnoimalla sekä laboratoriotutkimuksilla ja kummatkin puhuvat haastattelutavan hyötyjen puolesta (Kassin, ym. 2010). Verrattuna vastakkainasettelua korostavaan haastatteluun, tutkiva ja informaation keräämiseen keskittyvä haastatteluote on tutkimusten mukaan erottellut paremmin oikeita ja vääriä tuloksia. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että väärin tunnustusten määrä on tutkimuksissa laskenut, mutta niin, ettei oikeiden tunnustusten määrä ole laskenut vastaavasti (Kassin, ym. 2010 viittaa Rigoni &

Meissner 2008). Syynä tähän on todennäköisesti esimerkiksi se, että PEACE-mallissa vältetään johdatteluvia kysymyksiä, painostamista, valehtelua ja psykologista manipulaatiota. Jo itsessään se, ettei kuulusteltavaa pidetä lähtökohtaisesti syyllisenä on ajateltu vaikuttavan positiivisesti. (Gudjonsson & Pearse, 2011.) PEACE-malli ei siis ohjaa kuulusteltavia antamaan vääriä tunnustuksia. Mallin opettelu ei kuitenkaan vaikuta olevan yksinkertaista. Tutkimuksen mukaan erillisen koulutuksen käyminen PEACE-mallin käyttöön ei tehnyt kuulustelijoista vielä erityisen osaavia, sillä koulutus toi haastattelusuoritukseen vain pieniä parannuksia (Walsh & Milne, 2008).

4 DISKUSSIO

1990-luvulla julkisuuteen alkoi tulla tietoja vääristä tuomioista USA:ssa ja Britanniassa (Walsh ja Milne 2008; Meissner & Russano 2003; Innocence Project, 2018). Tämän myötä herättiin tutkimaan kuulusteluiden ongelmia kuten riittämätöntä suunnittelua ja huonoja kysymystekniikoita. Tutkimusten mukaan syyttävät kuulustelumallit lisäsivät huolestuttavalla tavalla tilanteita, joissa totta puhuvaa epäiltyä syytetään perusteetta (Vrij, Mann, Kristen & Fisher 2007). Huomattiin, että ennakko-oletus syyllisyydestä johtaa kuulustelutilanteissa syyttävän ja tunnustukseen keskittyvän haastattelutyölin käyttöön, jossa kuulustelija saattaa muun muassa jättää huomiotta syyttömyyteen viittaavia todisteita tai painostaa kuulusteltavaa tunnustamaan (Meissner & Russano 2003; Kassin, ym. 2003). Ennakoasenteiden ja ihmismielen taipumusta toimia tietyillä tavoilla ei ole ymmärretty. Poliisit kautta maailman olivat jo pitkään käyttäneet kyseenalaisia kuulustelumenetelmiä työssään, mutta väärin tuomioiden ja oikeuspsykologisen tutkimustiedon kartuttua ne ovat pikkuhiljaa syrjäytymässä informaation keräämisen ja yhteisymmärrykseen keskittyvien menetelmien tieltä.

Väärin tunnustusten riskin ohella toimimattomat kuulustelumenetelmät voivat aiheuttaa myös muuta haittaa. Ne saattavat hankaloittaa rikoksen selvittämistä ja esimerkiksi johtaa rikostutkintaa väärille urille. Poliisien onkin usein pohdittava kuulusteluissa sitä, onko epäillyn kertomus totta vai valhetta. Myös valehtelun tunnistamisen näkökulmasta kuulustelumenetelmiä on tutkittu ja tältäkin osin informaation keruuseen ja yhteisymmärrykseen perustuvat kuulustelumenetelmät näyttävät yksiselitteisesti parempina. Informaation keräämiseen keskittyvä haastattelutapa tukee haastateltavaa laajoihin vastauksiin, minkä on ajateltu tarjoavan enemmän verbaalisia vihjeitä (esim. lipsahduksia, epäjohdonmukaisuuksia ja ristiriitoja), joiden avulla valehtelun tunnistaminen helpottuisi (Vrij ym. 2007).

Syyttäviä kuulustelumenetelmiä tulisi välttää myös kontaktin luomisen näkökulmasta. Kielteisen vuorovaikutuksen luominen kuulustelijan ja kuulusteltavan välille ei tunnustamisen kannalta näyttäytyä kannattavana, sillä

kuulustelijan ikävä käytös vaikuttaa heikentävästi syyllisten henkilöiden halukkuuteen myöntää tekoja. Kuulustelussa nurkkaan ajetuksi tulemisen kokemukset, hermostuneisuuden ja ahdistuksen tunteet vähentävät epäiltyjen halua kertoa tapahtumista ja toimia poliisin kanssa yhteistyössä. Sen sijaan myönteisen vuorovaikutuksen luominen, miellyttävän yhteistyön rakentaminen sekä avoin, inhimillinen ja kunnioittava kuulustelutyylillä lisäävät epäillyn halua tuottaa kerrontaa, muistella tapahtumia, tehdä yhteistyötä ja jopa tunnustaa epäiltyjä tekoja. (Madsen, 2017; Holmberg & Christianson, 2002.)

Katsauksemme tutkimuskirjallisuuteen osoittaa informaation keräämiseen keskittyvien kuulustelumenetelmien ylivertaisuuden suhteessa syyttäviin menetelmiin. Haastattelutyypilliset avoimet kuulustelumenetelmät erottuvat tutkimuksissa positiivisesti edukseen useista tarkastelukulmista arvioituna. Ne vaikuttavat olevan toimivia epäiltyjen kuulusteluissa, olipa tavoitteena sitten tehokas tiedonkeruu, luotettavan kertomuksen saaminen, valehtelun tunnistaminen tai epäillyn tunnustus. Tutkimuskatsauksestamme on käytäntöön soveltamisen rajoituksena huomioitava, että kuulustelumenetelmiä ei ole juurikaan voitu empiirisesti tutkia muutoin kuin laboratoriomenetelmin. Todellisiin poliisikuulusteluihin liittyy sellaisiakin tekijöitä joita ei voida aina laboratoriotutkimuksin toisintaa, kuten pelko, stressi tai esimerkiksi asianajajien antamat neuvot (Gudjonsson & Pearse, 2011).

Suomessa poliisien kuulustelumenetelmiä koskevassa kouluttamistyössä on runsaasti tehtävää. Väärien menetelmien käytön sijaan suurempana haasteena näyttäytyy se, ettei menetelmiä tunneta tai kuulustelustrategiaa ei tietoisesti valita ja suunnitella lainkaan. Kehitysnäkymien puolesta myönteistä on se, että kuulustelukoulutukset näyttävät tutkimusten perusteella olevan varsin kustannustehokkaita. Tutkimusten perusteella käyttökelpoisiksi kuulustelumenetelmiksi todettujen, kuten SUE- tai CI-mallien, täsmäkouluttaminen saattaisikin olla nopea ja kustannustehokas vastaus rikostutkijoiden ammattitaidon lisäämiseksi. Toisaalta laajempaan ja kunnianhimoisena tavoitteena voisi pitää Norjan, Iso-Britannian ja Uuden-Seelannin kaltaisia kokonaisvaltaisia poliisien peruskoulutukseen liittyviä uudistuksia, joissa yksittäisten menetelmäkurssien sijaan koko kuulusteluopetus on rakennettu uudelleen tieteellisesti validin tiedon varaan ja koko kuulusteluopetusta kantaa yhtenäinen teema perustutkintokoulutuksesta aina jatkokoulutuksiin saakka (Granhag, 2013; Cain, Westera & Kebbel, 2015). Kouluttautumisen tulisi olla jatkuvaa, jotta ammattitaito pysyisi yllä kertausten ja täydennyskoulutusten avulla.

Katsauksemme perusteella vaikuttaisi, ettei tärkeintä ole niinkään omaksua vaihe vaiheelta jotakin tiettyä menetelmää, vaan ymmärtää informaation keräämiseen ja yhteistyöhön perustuvien mallien ydinajattelu sekä perimmäinen syy, miksi tällaiseen tulisi pyrkiä. Kaikissa katsauksessamme esitellyissä suositelluissa malleissa

on samantyyppisiä elementtejä; luottamuksen rakentaminen ja kunnioittava vuorovaikutus, haastateltavan aito kuulluksi tuleminen, kuunteleminen ilman keskeyttämiä sekä kuulustelun taidokas strateginen suunnittelu. Onnistunut epäillyn kuulustelu vaikuttaisi perustuvan suurimmaksi osaksi näihin elementteihin huolimatta siitä, minkä nimisestä menetelmästä on kyse.

Psykologisen tiedon ja psykologien käyttöä epäiltyjen kuulusteluissa tulisi pohtia myös eettisestä näkökulmasta. Epäillyn oikeudet ja syyttävien kuulustelumenetelmien tavoitteet ovat usein keskenään ristiriitaisia. Psykologisin menetelmin ja vuorovaikutuksen keinoin epäiltyjä voidaan johtaa harhaan: tunnustamaan sellaista, mitä he eivät ole tehneet tai kertomaan sellaista, mikä on heidän etunsa vastaista. Uudemmat kuulustelumenetelmät ovatkin luopuneet tunnustukseen tähtäävästä tavoitteenasettelusta. Norjan poliisissa kuulusteluihin liittyvien ajatusmallien muuttuminen vaati useita vuosia aikaa sekä johdonmukaista kouluttamista (Rachlew, 2018). Keskustelun ja asenteiden voisikin toivoa jatkossa kehittyvän siihen suuntaan, että syyllisyyden olettamisesta ja tunnustamaan painostamisesta päästettäisiin irti tavoitellen mieluummin informaationkeruuta ja haastattelua. Kuten edellä on tutkitusti todettu, tämä ei suinkaan heikennä esitutkinnan tuloksellisuutta tai tarkoita rikostutkinnallisista tavoitteista luopumista.

Kuulusteluihin liittyvien koulutusmuutosten ja kuulustelutavoitteita koskevan eettisen keskustelun ohella kolmantena tulevaisuuden kehitysaskeleena tulisi olla epäiltyjen kuulusteluiden videotallentaminen. Tällä yksinkertaisella tavalla pystyttäisiin avaamaan kuulustelutilanteet ja kysymykset tarkastelulle sekä vastaamaan kriittikkiin siitä, käytettiinkö kuulustelussa pakottamista, uuvuttamista, valehtelua, manipulaatiota tai jotakin muuta kertomuksen luotettavuutta ja käyttöarvoa heikentävää keinoa. Kuulustelujen taltioiminen palvelisi niin kuulustelijan kuin epäillynkin oikeusturvaa, mahdollistaisi paremmin kuulustelopsykologista tutkimusta, eikä tallentamisen ole todettu vaikuttavan kielteisesti epäiltyjen halukkuuteen myöntää ja tunnustaa rikoksia (Kassin, 2018).

SUOSITUKSET

- Syyttävistä ja pakottavista kuulustelumenetelmistä tulisi luopua
- Kuulusteluissa tulisi käyttää tieteellisesti tutkittuja informaation keräämiseen ja yhteistyöhön perustuvia toimivia kuulustelumenetelmiä, kuten SUE, CI ja PEACE
- Poliisit tarvitsevat kattavaa koulutusta tutkituista kuulustelumenetelmistä sekä muistin ja vuorovaikutuksen vaikutuksista kuulusteluihin
- Tärkeintä on ymmärtää suositeltujen kuulustelumenetelmien kulmakivet
- Kuulusteluiden videoiminen olisi suositeltavaa

5 LÄHTEET

Avery, S. (2015). Making a Murderer. (Netflix-dokumenttisarja).

Baldwin, J. (1992). Video-taping police interviews with suspects – an evaluation. *Police Research Series Paper 1*. London: Home Office.

Buckley, J. P. (2012). The Reid Technique of Interviewing and interrogation. Teoksessa Tom Williamson (toim.) *Investigative Interviewing*, (s. 190-211). Willan Publishing. Portland.

Bond, C.F. Jr. & DePaulo, B. M. (2008). Individual Differences in judging deception: Accuracy and bias. *Psychological Bulletin*, 134, 477-492.

Bond, C.F. Jr. & DePaulo, B. M. (2006) Accuracy of deception judgements. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 214-234.

Cain, A., Westera, N. J. & Kebbel, M. (2015). Interviewing suspects in Australia and New Zealand. Teoksessa David Walsh, Gavin E Oxburgh, Allison D. Redlich & Trond Myklebust (toim.) *International Developments and Practices in Investigative Interviewing and Interrogation. Volume 2: Suspects* (s.103-114). Routledge.

Committee on Armed Services (2008). Inquiry into the treatment of detainees in U.S. custody. Report. *United States Senate*, 20.11.2008.

Esitutkintalaki (ETL 805/2011 4:3)

Esitutkintalaki (ETL 805/2011 7:5)

Geiselman, R. (2012). The cognitive interview for suspects. *American journal of forensic psychology*, 30 (3), 1-13.

Granhag, P., Kleinman, S. & Oleszkiewich, S. (2016). The Scharff technique: On how to effectively elicit intelligence from human sources. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 29, 132-150.

Granhag, P. A., & Hartwig, M. (2015). The strategic use of evidence technique: A conceptual overview. Teoksessa P. A. Granhag, A. Vrij, & B. Verschuere (toim.), *Wiley series in the psychology of crime, policing and law. Detecting deception: Current challenges and cognitive approaches* (s. 231-251). Wiley Blackwell: Chichester.

Granhag, P. (2014). *The Strategic Use of Evidence – An overview*. Luento, lasten oikeuspsykiatrian työryhmien koulutuspäivät. Helsinki 2.10.2014

Granhag, P., Strömwall, L., Willen, R. & Hartwig, M. (2013). Eliciting cues to deception by tactical disclosure of evidence: The first test of the Evidence Framing Matrix. *Legal and Criminological Psychology*. 18, 341–355.

Granhag, P. A., Strömwall, L. E. Montecinos, S. C. (2013). *Polisens förhör med misstänkta. Svensk utbildning i internationell belysning*. Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion rapport 2013:7. Rikspolisstyrelsen.

Gudjonsson, G. H. & Pearse, J. (2011). Suspect interviews and false confessions. *Current Directions in Psychological Science*, 20, 33-37.

Hartwig, M., Granhag P. & Luke, T. (2014). Strategic use of evidence during investigative interviews: The state of the science. Teoksessa David C. Raskin, Charles R. Honts and John C. Kircher, (toim.) *Credibility Assessment*, (s.1-36). Elsevier: Oxford.

Hartwig, M., Granhag, Strömwall, L. A. & Kronqvist, O. (2006). Strategic use of evidence during police interviews: When training to detect deception works. *Law and Human Behavior*, 30 (5), 603-619.

Hager, E. (2017). A major player in law enforcement says it will stop using a method that's been linked to false confessions. *Business Insider*. <https://www.businessinsider.com/reid-technique>. (Luettu 8.11.2018)

Hager, E. (2017) The Seismic Change in Police Interrogations. *The Marshall Project - Nonprofit journalism about criminal justice*. <https://www.themarshallproject.org> (luettu 8.11.2018)

Holmberg, U. & Christianson, S. Å. (2002). Murderers' and sexual offenders' experiences and their inclination to admit or deny crimes. *Behavioral Sciences and the Law*, 20, 31-45.

Howitt, D. (2015). *Introduction to forensic and criminal psychology*. Fifth edition. Pearson Education Limited: Harlow.

Inbau, F. E., Reid, J. E. & Buckley J.P. (1986). *Criminal Interrogation and Confessions*. Third edition. MD Williams and Wilkins: Baltimore.

Innocence project: <https://www.innocenceproject.org> (luettu 10.8.2018)

Jens, E. (2017). A review of enhanced interrogation: Inside the minds and motives of the Islamic terrorists who are trying to destroy America. *Studies in Intelligence*, 61 (3), 63-73.

John. E. Reid Associates: https://www.reid.com/educational_info/critictchnique.html (luettu 12.11.2018)

Kassin, S., Appleby, S. & Torkildson P. (2010). Interviewing suspects: Practice, science, and future directions. *Legal and criminological psychology*, 15, 39-55.

Kassin, S., Goldstein, C. & Savitsky, K. (2003). Behavioural confirmation in the interview room: On the dangers of presuming guilt. *Law and human behaviour*, 27, 187-203.

Kassin, S., & Gudjonsson, G. (2004). The psychology of confessions: A review of the literature and issues. *Psychological Science in the Public Interest*, 5, 33-67.

Kassin, S. (2008). The Psychology of Confessions. *The Annual Review of Law and Social Science*. 4: 193-217.

Kortessalmi, L., Springare, S. & Rantaeskola, S. (2014). Esitutkinnan periaatteet. Teoksessa Rantaeskola S. (toim.) *Esitutkinta – Kommentaari*. (s.117-168). Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja 21: Tampere.

Kozinsky, W. (2017). The Reid Interrogation Technique and False Confessions: A Time for Change. *Seattle Journal for Social Justice*. (Forthcoming)

Leo, R. (1996). Inside the interrogation room. *Journal of Criminal Law*, 86, 266-304.

Luke, J., Hartwig, M., Joseph, E., Brimbal, L., Chan, G., Dawson, E., Jordan, S., Donovan, P. & Granhag, P. A. (2016). Training in the strategic use of evidence technique: Improving deception detection accuracy of American law enforcement officers. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 31, 4, 270–278.

Luke, J., Hartwig, M., Shamash, B. & Granhag, P. A. (2016). Countermeasures against the strategic use of evidence technique: effects on suspects' strategies. *Journal of Investigative Psychology & Offender Profiling*. 13: 131-147

Madsen, K. (2017). *Therapeutic Jurisprudence in Investigative Interviews: The effects of a humanitarian rapport-orientated and a dominant non-rapport orientated approach on adult's memory performance and psychological well-being*. Väitöskirja. Åbo Akademi.

Meissner, C. & Russano, M. (2003). The psychology of interrogations and confessions: Research and recommendations. *Canadian Journal of police and security services*, 1, 53-64.

Memon, A., Meissner, C. & Fraser, J. (2010). Cognitive interview: A meta-analytic review and study space analysis of the past 25 years. *Psychology, Public Policy and Law*, 16 (4), 340-372.

Miller, W. M. & Rollnick, S. (2002). *Motivational interviewing. Preparing people for change*. The Guilford Press: Lontoo.

Mykhailov, I. (2018). *A real alternative to interrogation*. Asbjorn Rachlewin haastattelu. LB.ua 20.1.2018.

https://en.lb.ua/news/2018/01/20/5372_real_alternative_interrogation.html

Oleszkiewich, S., Granhag, P., Montecinos, S. (2014). The Scharff-technique: Eliciting intelligence from human sources. *Law and human behaviour*, 38 (5), 478-489.

Oleszkiewich, S., Granhag, P., Kleinman, S. (2017). Eliciting information from human sources: Training handlers in the Scharff technique. *Legal and Criminological Psychology*, 22, 400-419.

Oleszkiewich, S., Granhag, P., Kleinman, S. (2017). Gathering human intelligence via repeated interviewing: further empirical tests of the Scharff technique. *Psychology, Crime and Law*, 23 (7), 666-681.

Pakkanen, T. (2018a). Haastattelumenetelmistä ja -strategioista. Oikeuspsykologian erikoistumisopintojen luento 15.3.2018. Helsinki.

Pakkanen, T. (2018b). Scharff-tekniikka. Oikeuspsykologian erikoistumisopintojen luento 18.5.2018. Helsinki.

Paulo, R., Albuquerque, P. & Bull, R. (2013). Enhanced cognitive interview: towards a better use and understanding of this procedure. *International Journal of Police science & management*, 15 (3), 190-199.

Roberts, K. (2012). Police interviewing of criminal suspects: A historical perspective. *Internet Journal of Criminology*. ISSN 2045-6743 (Online).

Rollnick, S. & Miller, W. R. (1995). What is motivational interviewing? *Behavioral Cognitive Psychotherapy*. 23: 325-34.

Sorochinski, M., Hartwig, M., Osborne, J., Wilkins, E., Marsh, J., Kazakov, D. & Granhag, P. A. (2016). Interviewing to Detect Deception: When to Disclose the Evidence? *Journal of Police and Criminal Psychology*. 29 (2), 87–94

Tekin, S., Granhag, P. A., Strömwall, L., Mac G., Erik; Vrij, A. & Hartwig, M. (2015). Interviewing strategically to elicit admissions from guilty suspects. *Law and Human Behavior*. 39(3), 244–252

Vrij, A. (2015). A cognitive approach to lie detection. Teoksessa P.A. Granhag, A. Vrij & B. Verschuere (toim.) *Detecting Deception. Current challenges and cognitive approaches*. (s.205-229). Wiley Blackwell, Chichester.

Vrij, A., Mann, S., Kristen, S. & Fisher, R. (2007). Cues to deception and ability to detect lies as a function of police interview styles. *Law and Human Behavior*, 31(5), 499-518.

Vrij, A., Meissner, C., Fisher, R. & Kleinman, S. (2017). Psychological perspectives on interrogation. *Perspectives on psychological science*, 1, 1-91.

Walsh, D. & Bull, R. (2010). What really is effective in interviews with suspects? A study comparing interviewing skills against interviewing outcomes. *Legal and criminological psychology*, 15, 305-321.

Walsh, D. & Milne, R. (2008). Keeping the PEACE? A study of investigative interviewing practices in the public sector. *Legal and criminological psychology*, 13, 39-57.